

ՕՏԱՐԱԶԳԻ ՀԻՆ ԵՐԿՈՒ ՀԱՅԱԳԷՏՔ

Քանի որ բարեգութ ձեռք մը ջանքով հաւաքած է ո՛ր և իցէ հետազոտութեանց վկայութիւններ, մեծ թէ փոքր, որք հայկական լեզուի մասին եղած են Եւրոպիոյ մէջ, աւելի հարկ կը զգացուի՝ պատրաստուած պատկերին վրայ վրձին շարժել՝ կամ նուազ գոյնը կենդանացնելու, կամ պահանջուած պակասը զուսուրելու: Ժամանակին ընթացքին մէջ այնպիսի հետազոտութիւններ կը գտնուին, որք այսօր զիւրին կը համարուին, բայց հին ուսումնասիրաց քաջաստուգութեան ապացոյց են, որովհետեւ ոչ միայն այդ հետաքննութիւնը փորձուած չէին, այլ նաեւ աւելի փշալից էին. և աշխարհի մէջ կը գտնուին այնպիսի համալուար անուններ, զորս պինդ կամ թոյլ կապերով՝ հաճոյք մ'է կցել հայ լեզուն սիրողաց անուններուն հետ: — Այս յառաջաբանիկ կարծես աւելորդ էր, և թէպէտ կարճ, բայց շատ խիստ երկար կրնայ ըսուիլ:

Յովհաննէս Լէյդըն (*John Leyden*), ինչպէս յայտնի է շատերուն՝ սկոտլանդի մ'է, ետանդուն սիրող արեւմտեան և արեւելեան հմտութեանց, որ թէպէտ և սակաւատե կեանք ունեցաւ (1775, 25 Ապրիլ. 1814), բայց եկամուտ թողուց այնպիսի ժառանգներու ձեռք, որք զիտցան զայն շահաւէտ ընել: Միշտ պիտի յիշուին իւր Հնդկաչինաց լեզուններուն վրայ գրած բանասիրութիւններն. ինքը շատ անգամ առաջին եղաւ անտաշ բարի մը վրայ գուրը գործածելու, և անկից կերպարանք մ'առաջ բերելու:

Արդէն շատ զիտութեանց հմուտ և զիտցած անեցընելու փափաքող՝ գնաց Հընդկաստան, ուսկից կը գրէ իւր *Բալլանտայն* (*Ballantyne*) բարեկամին, 1805 տարւոյն հոկտեմբերի մէջ.

«Այն լեզուններն՝ որք իմ ուշադրութիւնս գրաւեցին՝ այս տեղ հասնելէս վերջը՝ են Արաբական, Պարսկական, Հընդաստանեան,

Մահարական, Տամիւլեան, Տելինգեան, Կանարեան, Սանսկրիտ, Մալայալամ, Մալայեան և Հայկական լեզուններն¹»:

Կարգէ դուրս հաստատ յիշողութիւն ունէր և մեծ յարատեւութիւն հաւաքելու այնպիսի գանձեր՝ որ մտացը մէջ մնայուն պիտի լինէին. սուր էր հանճարն իմանալու, ընտրելու, կապակցելու իրարու հետ գաղափարներ ու գաղափարաց նշանները: Այս ամէն ձիրքերս զարգարուած կամ մանաւանդ ըսեմ՝ զօրացած էին նաեւ բանաստեղծական խանդով՝ որով միշտ ոգեւորուած էր: Երբ ինքը կը վկայէ թէ հայերէն լեզուն ուներ էր, պէտք ենք ըսածին հաւատալ:

Յակոբ Դիւպերոն (*Jacques Duperron*, 1556—1618), ինչպէս կ'աւանդուի, զեռ տարեկան եղած տառն շատ խորին հիմնութիւն ունէր լատին լեզուի ուսման մէջ, և առանց ուրիշէն առաջնորդուելու՝ ուսաւ նաեւ յոյն և եբրայական լեզուններն: Այս գիտուն աստուածաբանիս վարքը, որ աստուածաբանից ոմանց թեր և այլոց գէմ ճարտարաբան պատերազմ մղեց, լաւ ծանօթ է, գուցէ իւր գրուածներէն աւելի, որք բազմաթիւ են և հետուէն յարգուած: Ով որ գննելու լինի երեք մեծ հաստորներու մէջ՝ որ լոյս տեսան ի Պարիս 1620—1622ին, գուցէ գտնէ ինչ որ ինքը կը հաստատէ կամ կը ցուցնէ իւր բրած ուսման մասին հայ լեզուի նկատմամբ: Եւ գոհ կը լինիմ օրինակելով միայն բանի մը տողեր այն զբըքոյկներէն մէկուն մէջէն, որք հանճարեղ և հմուտ անձանց մտածութեանց ուղեծուծը յառաջ կը բերէին: Հաւաքուած տերեւներ են, բայց ծառէն կորզուած լինելով՝ չեն թողուր գուշակել անոր բարձրութիւնը, ոյժը և

1. The languages shet have attracted my attention since my arrival have been Arabic, Persic, Hindostani, Mahratta, Tamal, Telinga, Canara, Sanserit, Malayalam, Malay and Armenian. — Նամակը ապագրած է վաշտեր Սկովտի՝ Լէյդընի վրայօք գրածին առթիւ, զոր կը գտնենք *Կենսագրական Յիշատակարանը* գործոյն մէջ. Տպ. Պարիսեան, Գալէնեան, 1856, էջ 190. Ա. Հասար: